

EDIFICIILE DE CULT, DE LA DEGRADARE LA RESTAURARE

Andrei RABEI

*Departamentul Arhitectură, ARH-171, Facultatea Urbanism și Arhitectură,
Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova*

Îndrumător/coordonator științific: *profesor, dr. ecol., dr. geogr., hab. urb., Alexandru-Ionuț PETRIȘOR,
Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”*

Rezumat. În urma reparațiilor care se efectuează la ansamblurile bisericesti și monastice, rezultă elemente insipide ce întruchipează imaginația arhitectului sau a beneficiarului, ele neavând legături argumentate cu monumentul istoric. Acest fenomen se explică prin faptul că parohiile ajung frecvent în situații în care se necesită intervenții de urgență cu fondurile provenite de la cler, care sunt considerabil de infime și deseori nu există nici posibilitate pentru a efectua lucrări de conservare și restaurare. Prin urmare, se recurge la proiectări neautorizate și neavizate la Ministerul Culturii, aceste acțiuni au pătruns încă în obișnuința din perioada anilor '90. Lipsa asprimii duc la astfel de impasuri patrimoniul ecleziastic.

Cuvinte cheie: *monument istoric, patrimoniu cultural imobil, intervenție, conservare, reabilitare*

Introducere

Patrimoniul este un concept cu o conotație socială, fiind o moștenire ancestrală pe care avem datoria morală de-a o păstra, conserva și perpetua mai departe tezaurul moștenit. Acest patrimoniu presupune o cumulație complexă de artefacte, mobile, imobile care împreună au o semnificație culturală ce vibrează în spiritul uman (Vascan și Marian, 2020).

Conceptul ce vizează valoarea istorică și culturală au determinat de fiecare dată deciziile de protecție a obiectivului, societatea decizând conservarea a ceea ce se consideră a fi valoros. Treptat patrimoniul cucerește tot mai mult teren în recunoașterea valorii lui, societatea accezând tot mai mult în cunoașterea tematicii date. Conservarea și recunoașterea lui este direct proporțională cu liberul acces public la obiectivele patrimoniului cultural.

De-a lungul timpului Moldova a trecut prin vremuri tragice în care de fiecare dată a fost deposedată de bunurile ei, printre unicele edificii publice de care ne putem bucura încă să le mai vedem astăzi sunt locașurile de cult, care s-au păstrat cel mai bine și întotdeauna au atras simpatia și dorința de-a le păstra ca mărturii istorice. Astfel, multe dintre construcțiile date au rezistat războaielor mondiale și diverselor intemperii a sec. XVII-XX-lor, dar cu regret au fost demolate pe timp de pace în anii postbelici de către guvernarea ateistă. Resursele patrimoniului cultural din R.M. pot deveni cu adevărat un stimul pentru cetățenii ei și pentru turiști în materie de cercetare și recunoaștere valorică. Informația, impactul asupra vieții cotidiene, evoluția conceptului de protejare și salvagardare poate îmbunătăți aspecte ale destinațiilor turistice, generând influență pozitivă asupra economiei locale. Turismul cultural fiind o componentă indispensabilă în vederea stabilirii unui dialog intercultural prin descoperirea și aprecierea diversității patrimoniului (Delia *et al.*, 2013).

Degradarea bunurilor culturale este un efect spontan, cu o evoluție incertă și necontrolată, fiind un rezultat asupra succesiunilor de procese fizico-chimice, alterând treptat materialele din care sunt executate elementele componente a edificiilor. Gravitatea acțiunilor agenților endogeni și exogeni asupra patrimoniului istoric construit exercită procese ireversibile de deteriorare, care necesită a fi stopate, reabilitate și conservate. Gama de materiale ce intră în componența elementelor are tendința de-a intra într-un echilibru cu mediul înconjurător, însă dat fiind faptul că ele au coeficienți diferiți de dilatare, contractare, etc. apar deformări vizibile la nivel de aspect exterior, care totodată fragilizează rigiditatea obiectului și scade drastic rezistența lui (Dinu, 2018).

Metode de restaurare și conservare

Conceptul generalizator – lucrări de restaurare cuprinde 3 categorii diferite: conservarea, restaurarea și reconstrucția. Rolul conservării este de-a suspenda procesele distructive, fără a modifica

aspectul unui monument, evident, optând pentru păstrarea lui în forma cât mai autentică. Estimarea și supravegherea la timp a proceselor distructive, face posibilă salvagardarea patrimoniului, prin acțiuni de conservare preventivă, în scopul de-a asigura funcționalitatea lui ulterioară. Actualmente, procesele de cercetare se realizează prin intermediul unor analize complexe asupra materialelor și asupra cauzelor cu impact nefast (Delia *et al.*, 2013).

La nivel global fiind înregistrate schimbările climatice din ultima perioadă, care avansează aceste condiții favorabile degradării. Metodele de investigare și tratament sunt de-o precizie apreciabilă, fiind folosite cele mai avansate aparate, un astfel de mijloc este folosirea termografiei infraroșu (I-R) prin intermediul ei se evidențiază ce ce anomalii termice se confruntă edificiul cercetat. Rezultatele finale fiind de-a dreptu excepționale fiind o bază complexă de date ce denotă starea întregului obiect, caracteristicile care au un impact nefast și ce măsuri ar trebui de interpretat în acest context, un exemplu de o cercetare la acest nivel a fost efectuată la biserica „Sf. Ier. Nicolae” din Densus, actualmente fiind un etalon pentru lucrările de conservare și restaurare autentică (Georgescu *et al.*, 2017).

Dat fiind faptul că la patrimoniul bisericesc se întâlnesc diverse elemente decorative exterioare, cum ar fi cornișa, friza, ancadramentele ferestrelor, sculpturi, ele sunt unele din cele mai vulnerabile și acțiunea factorilor climaterici, de aceea o metodă de indentificare și reabilitarea a lor, s-ar opta pentru o analiză a datelor microclimatice și de calitatea aerului din jurul unui edificiu. Iar pentru cercetarea materialelor se vor aplica soluții speciale, unde se vor depista compoziția lor, prezența aditivilor organici (Marian, 2020). Restabilirea este generată în procesul de conservare prin acțiuni de curățare, desalinizare, dezinfectare, consolidare, hidrofobizare (Vascan și Marian, 2020).

Validarea valorilor de patrimoniu ale monumentelor prin care se optează pentru criteriile de evaluare referitoare la relevanță, autenticitate, prinde contur în canoanele restaurării. Aceasta se referă la lucrările de reconstituire volumetrică și artistică a pierderilor, care ar avea scop evidențierea mărturiilor istorice și păstrarea veridicității. Procesul de restaurare se poate efectua doar într-o echipă de specialiști din domeniu, fiecare având o importanță semnificativă, prin care se stabilesc concepte unitare de restaurare, totul bazându-se pe o bună conlucrare și coeziune.

Principiile generale de intervenție asupra monumentelor din patrimoniu sunt următoarele: Expertiză generală a obiectului, soluțiile care se interprind sub nici o formă nu trebuie să afecteze aspectele arhitecturale și artistice, păstrarea autenticității, compatibilitatea materialelor utilizate în cadrul conservării și restaurării, rigiditatea la acțiunea seismică, reintegrarea armonioasă în contextul mediului (Marian, 2020). Realizarea acțiunilor de restaurare presupune o deschidere intelectuală amplă, în care trebuie să se vizeze și cunoașterea tehnologiilor de construcție din trecut și abilitatea de-a o reproduce în circumstanțele actuale. Ca rezultat restaurarea conservativă a devenit știință și artă, atribuindu-și iscusința de-a rememora mărturiile istorice ce au fost cristalizate în inventarul arhitectural, păstrând concepte, materiale specifice, amplasament și întipărirea în eternitate (Mănciulescu, 2017).

Odată cu avansarea treptată în posibilitățile tehnice și mijloacele de conservare și restaurare, se actualizează, arhitectul restaurator fiind un ilustru gânditor în metode și posibilități de aplicare fezabilă. În contextul valorii edificiilor de cult, ne raportăm la o instituție vrednică de apreciere, care pe parcursul dezvoltării culturii europene și-a demonstrat autoritatea, protecția, unitatea exercitată împotriva intemperiilor timpurilor, fiind promovarea moralității și legătura supremă cu demiurgul. Astfel, Uniunea Europeană pune un accent aparte pentru restaurarea edificiilor ei și protecție oferită prin legi echitabile (Fer, 2015).

Pe teritoriul românesc problematica privind consolidarea și restaurarea bisericilor a prins viață ca știință încă de la sf. sec. XIX-înc. sec. XX-lea. O abordare complexă în acest sens a fost efectuată de către arhitectul, inginerul G. Cerchez, care reproduce și un studiu valoros despre necesitatea de restaurare a bisericii domnești de la Curtea de Argeș. Analizând cu lux de amănunte perioada de viață a acestui locaș, consemnând și intervențiile survenite timpuriu, evident această intervenție a fost o primă încercare de abordare științifică, între timp principiile de restaurare căpătând alte valențe, mult mai documentate și dovedite în timp (Cerchez, 1923).

Un astfel de exemplu este reabilitarea bisericii „Sf.Arh.Mihail și Gavriil” din Breb, Maramureș, articolul în cauză abordând o tematică complicată, deoarece edificiul dat este realizat dintr-un material perisabil, anume lemnul. Totuși provocările generate de aceste circumstanțe au găsit soluționări avansate. Fiind de o valoare indiscutabilă, având o gamă de elemente încrustate în lemn, cu o conotație spirituală care vibrează la vederea lor, aveau o necesitate stridentă de consolidare și conservare. Rezultatul final a procesului de cercetare este unul complex în care se analizează din punct de vedere istoric, ingineresc cum s-a dezvoltat planimetric și volumetric biserica dată. Din această lucrare se deduce importanța cunoașterii părții istorice, ea fiind indispensabilă pentru intervenția de restaurare, fiind o matrice și ea, care merită a fi pusă în evidență (Zaharia, 2018).

Probleme actuale privind restaurarea edificiilor de cult

Odată cu căderea regimului totalitar din R.M. locașurile de cult au început a fi redeschise publicului cu funcționalitatea de drept. Un lucru presant fiind în anii '60-'90, sec.XX-lea, reparația imediată a edificiilor de cult, deoarece numeroase dintre ele au fost parțial demolate, abandonate, fiind convertite în instituții incompatibile cu funcțiile ecleziastice, s-a intervenit în planimetrii, aspect exterior a fațadelor, interior, asupra picturilor murale, rezultând anomalii și rezultate ilogice. Ca urmare a acestor acțiuni întreprinse s-a pierdut tezaure de o importanță covârșitoare pentru identitatea noastră, marea majoritate a patrimoniului mobil și imobil a bisericilor au fost dizolvate în negura vremurilor...

Privind o parte din edificiile de cult totuși au rezistat acelor vremuri și au supraviețuit miraculos, sunt cazuri în care s-au păstrat fațadele istorice, intervenindu-se nesemnificativ, însă altele au fost complet deposedate de elementele arhitectural identitare. Cum enunțasem mai sus, odată cu redeschiderea bisericilor se pune accentul pe reparația lor cosmetică și neglijarea aproape totală a valorii arhitecturale ale patrimoniului istoric, mijloacelor plastice a elementelor decorative, fiind demantelate în mod inconștient. Acum stând și analizând la mai bine de 33 de ani de la acțiunile întreprinse de reparație asupra locașurilor de cult, se denotă influența catastrofală a regimului totalitar care treptat a deposedat societatea de conștiința morală, de adulația față de mărturiile istorice, pierzând cultura față de tot ce reprezenta odată frumosul.

Lipsa specialiștilor în domeniul restaurărilor se explică prin faptul că principiile comunismului ateist viza declararea de război la adresa tuturor lucrurilor ce aduceau aminte de imperialismul rus, a tot ce era vechi și optau astfel pentru autodistrugerea națională. Chiar dacă în perioada de declin a regimului se consemnă inițierea și aplicarea acțiunilor de restaurare asupra obiectelor de patrimoniu, în adresa anumitor edificii orășenești, acest lucru nu s-a manifestat sub nici o formă în așezările rurale și periferice a urbelor. Sub inconștiința poporului au fost distruse cu propriile mâini inventarul istoric.

Problema crasă cu care s-a confruntat societatea la sfârșitul sec. XX-lea rămâne de actualitate, în pofida faptului căci sunt specialiști, normative internaționale care reglementează consecutivitatea acțiunilor ce necesită întreprinse pentru intervenția la monumentele istorice, conducerea nu prezintă interes preponderent pentru acest lucru, procesul de distrugere a edificiilor care cică „sunt protejate de stat” se întâmplă la ordinea de zi, începând chiar cu inima capitalei.

În urma reparațiilor care se efectuează la ansamblurilor bisericesti și monastice, rezultă fragmente ce întruchipează imaginația arhitectului sau a beneficiarului, ele neavând legături tangențiale cu exigențele istorice, în ciuda faptului căci s-au păstrat materiale grafice vechi, care au imortalizat aspectul istoric. Exemple de acest fel se întâlnesc la mănăstirea Cușelăuca, Suruceni, Hârjauca, la bisericile de mir acest fenomen este cel mai des întâlnit (Șlapac, 2012).

Acest fenomen se explică prin faptul că parohiile ajungând frecvent în situații în care se necesită intervenții de urgență cu fondurile provenite de la cler, care sunt considerabil de infime și insuficiente pentru lucrări profesionale de conservare și restaurare. Prin urmare, se recurge la proiectări neautorizate și neavizate la Comisia Națională a Monumentelor Istorice, aceste acțiuni au pătruns încă în obișnuință din perioada anilor '90. Lipsa asprimii legilor și a suportului financiar din

partea statului, aduc în astfel de impasuri patrimoniul ecleziastic. Multe intervenții realizate neautorizat au consecințe ireversibile, pierzându-se pentru totdeauna tezaurul național identitar.

Demn de-a fi luată drept exemplu în vederea exercitării legilor și principiilor de consolidare și restaurare, este activitatea interpretată de către UE, unde strategiile și direcțiile de dezvoltare sunt îndreptate către protejarea și susținerea financiară a intervențiilor ce se efectuează la inventarele istorice construite. Autorităților ecleziastice li se acordă dialog și relații fructuoase cu laboratoarele de conservare-restaurare, unde există specialiști înalt calificați și dotați cu toate exigențele preconizate.

Concluzii

Actualmente activitățile de intervenție la monumentele istorice în spațiul dintre Prut și Nistru rămân a fi departe încă de exemplele occidentale. Arhitectura monastică și ecleziastică aflându-se într-un impas din punct de vedere a principiilor de restaurare. Totuși conservarea și restaurarea presupune o activitate executată în exclusivitate de specialiști calificați, care au datoria morală de-a menține într-o stare cât mai autentică monumentele și să le perpetueze mai departe generațiilor viitoare.

Un aspect demn de punctat este faptul că supravețuirea unui edificiu istoric prin conservare nu este suficient și este necesar de a fi valorificat, îmbucurător este faptul că devenim mai conștienți de necesitatea abordării tematicii date, care încă nu a căpătat o rezonanță semnificativă și nu cunoaște o aplicativitate vastă sub aspectul rigorilor prevăzută de legislația competentă. Pornind de la concepția că orice lucrare de artă reprezintă o premisă a Providenței, un liant de conexiune dintre noi și sacru, avem datoria morală de-a păstra, conserva, restaura și a valorifica patrimoniul cultural bisericesc, nelăsându-ne pradă neglijenței și uitării.

Referințe

1. Vascan G., Marian M-L. (2020), *Tehnologii de conservare și restaurare a patrimoniului cultural*, în: Albu S., Albu I. (coordonatori), *Problematika patrimoniului arhitectural în Republica Moldova. Evaluarea imobilului conform standartelor internaționale de evaluare*, Tipogr. „MS Logo”, Chișinău, Rep.Moldova, pp.169-176.
2. Delia N-B., Niculescu G., Măruțoiu C. (2013), *Safeguarding of heritage cultural objects through preventive conservation and restoration actions* [in Romanian], *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Letter and social science series*, **3**:1-23.
3. Dinu M. (2018), *Conservarea patrimoniului construit cauze de degradare*, Universitatea de Studii Europene din Moldova, Chișinău, Rep.Moldova.
4. Marian M-L. (2020), *Principii de conservare și restaurare a patrimoniului arhitectural*, în: Albu S., Albu I. (coordonatori), *Problematika patrimoniului arhitectural în Republica Moldova.Evaluarea imobilului conform standartelor internaționale de evaluare*, Tipogr. „MS Logo”, Chișinău, Rep.Moldova, pp. 129-136.
5. Georgescu S., Ochinciuc C., Georgescu E., Colda I. (2017), *Heritage and Climate Changes in Romania: The St.Nicholas Church of Densus, from Degradation to Restoration*, *ScienceDirect*, **133**: 76-85.
6. Cerchez G. (1923), *Restaurarea bisericii domnești de Gr. Cerchez*, *Buletinul comisiunii monumentelor istorice*, pp. 77-100.
7. Zaharia L. (2018), *The Rehabilitation of the Holy Archangels Michael and Gabriel Church in Breb, Maramureș Region* [in Romanian], *Transsylvania Nostra*, **47**: 18-29.
8. Șlapac M. (2012), *Probleme actuale privind restaurarea edificiilor monastice*, *Akademios*, **4(27)**: 144-149.
9. Mănciulescu R. (2017), *Proiecte de restaurare*, *Revista monumetelor istorice*, **1**: 148-159.
10. Fer S. (2015), *The interdependence between Religion and Culture, European Strategy for Cultural Development on Religious Heritage Conservation* [in Romanian], University of Oradea-Faculty of History, International Relations, Political Sciences and Communication Sciences (IRISPSC), Oradea, Bihor, România.